

politikai, szakmai felkészültsége növekedett. Szemléletében, tenni akarásában egyre jobban azonosul a jogszabályi követelményekkel.

A büntetésvégrehajtás fejlődését a kedvezőtlenebb körülmények között is biztosítani kell, a nehézségekre való hivatkozás senkinek sem adhat felmentést a szívós, céltudatos munka alól. Az előrelépés üteme — mely jelentős mértékben függ a magyar népgazdaság fejlődésétől — természetesen lassúbb lesz, de céljaink és alapvető elgondolásaink változatlanok: a XII. és a XIII. kongresszus által meghatározott úton haladunk tovább.

A nevelési szemlélet alakulása a bv. testületnél — a felszabadulástól napjainkig

(Dr. Lőrincz József beszámolója)

A vizsgált időszakban a büntetésvégrehajtásnál dolgozók szemléletét, munkájukkal összefüggő nézeteik alakulását az uralkodó büntetőpolitikai felfogás formálta. Az elmúlt 40 év büntetőpolitikájának szemléleti változását illetően — két alapvető korszakot különböztethetünk meg: a felszabadulástól 1957 derekáig, illetve az ettől napjainkig terjedő időszakot. A büntetőpolitika e két alapvető korszakának — büntetésvégrehajtási koncekvenciákat is hordozó — különbsége a büntetés céljáról vallott felfogások eltérésében rejlett.

A felszabaduláskor a Horthy-rendszerből öröklött Csemegi-kódexszel — a klasszikus büntetőjogi iskola e kései termékével — öröklődött ennek megtorlásra irányuló büntetési elmélete is. A büntetés megtorló céljának továbbélését — a felszabadulást közvetlenül követő években — táplálta az a közhangulat is, amely az elmúlt korszak szenvedéseiért a háborús és népellenes büntettek szigorú fellövéseire vonását követelte.

E felfogás mellett a haladó erőket tömörítő baloldali pártok büntetőpolitikájában — elsősorban a már gazdag tapasztalatokkal rendelkező szovjet szocialista büntetőelmélet hatására — a megelőzés gondolata került előtérbe. A megelőzés eszméjének felvállalása már gyakorlati, politikai megfontolásokat is tartalmazott: a dolgozó osztályhelyzetű bűnelkövetőkkel szemben nem a megtorló, represszív fellépés, hanem olyan büntetés alkalmazása a célravezető, amely alkalmassá teszi őket, hogy részt vegyenek az új társadalom felépítésében.

A felszabadulást követő évtizedben — más fegyveres testületekkel együtt — a büntetésvégrehajtás személyi állománya is kicserélődött. Az új tisztikar és a tiszthelyettesi állomány a munkásság és a parasztság soraiból verbuválódott. A tisztek többsége közvetlenül a termelőmunkából — üzemek, gyárak kollektíváinak javaslatára — került kinevezésre.

A proletárdiktatúra első éveiben az újonnan létrehozott büntetésvégrehajtási testület ideológiai felkészítése során olyan osztályszemlélet kialakítására történt kísérlet, amely a fogvatartottakban — tekintet nélkül az elkövetett bűncselekmény jellegére — politikai ellenfelet kívánt látni. Ez a felfogás a börtönökben folyó munkát az osztályharc színterévé tette, és ezzel párhuzamosan követelményé vált a fogvatartottakkal szembeni bizalmatlanság, gyanakvás, a velük szembeni kemény fellépés.

A büntetőpolitika gyökeres változását az 1957 júniusában összeülő országos pártértekezlet büntetőpolitikai iránymutatása hozta meg. A pártértekezlet határozata ugyan a büntetések alkalmazásában az osztálytartalom szempontjait hangsúlyozza, de a politikai konszolidáció szellemében már azt is kimondja, hogy az osztályidegen, illetve a dolgozó osztályhelyzetű bűnelkövetőkkel szemben alkalmazott büntetéseknek a megelőzést, a társadalmi együttélésre való alkalmassá tételt kell szolgálniuk. Ez a célkitűzés a büntetésvégrehajtás tevékenységében elméleti és gyakorlati programmá teszi a fogvatartottak nevelését.

Az 50-es évek végén az elítéltek nagyüzemi munkáltatása a nevelőmunka integráns részévé válik, létrejön a nevelési szolgálat és küzdelem indul a személyi állomány szemléletének megváltoztatása, a megelőzési, nevelési eszme elfogadtatása érdekében. Ugyanakkor az 1961. évi V. törvénynek a büntetés céljáról rendelkező — a szakirodalomban azóta szüntelenül kifogásolt — 34. §-a a büntetés céljaként — egyebek mellett — a joghátrány alkalmazását is deklarálja.

A fél évtizeddel később hatályba lépő — már megfelelő elméleti alappal bíró — 1966. évi 21. törvényerejű rendelet 2. §-a már másként fogalmaz, amikor a szabadságvesztés végrehajtásának célját határozza meg. Nyomatékosan hangsúlyozza a végrehajtás pedagógiai tartalmát, kijelenti, hogy a végrehajtás célja az elítéltek átnevelése. E cél elérését pedig két alapvető eszköz szolgálja: a joghátrány és a nevelés. Ilyenformán a célkategóriából eszközzé szelidült joghátrány — a büntetésvégrehajtás történetében először — pedagógiai funkciót kapott. A börtönélet csüggesztő hatása, a jogoktól, javaktól való megfosztottság állapota mint motivációs tényező megfontolásra készíti a bűncselekményre készült. E negatív, gátló, leépítő hatás mellett a végrehajtásban természetesen léteznie kell egy pozitív, szervező, programadó hatásnak is: a nevelésnek.

A joghátrány és a nevelés dialektikus (integrált, ugyanakkor elítélts csoportként differenciált) alkalmazása számos elméleti problémát hozott felszínre. Találkoztunk olyan nézettel is, amely az 1966. évi 21. tvr. 2. §-ában megfogalmazott átnevelési célt maximalista törekvésnek tartotta, azonosította az elítélt teljes erkölcsi átformalásával.

Az 1979. évi 11. tvr. 19. §-a — követe a hatályos Btk. büntetési célmeghatározását — a joghátrány érvényesítésével és az elítélt nevelésével a szabadságvesztés végrehajtásának feladatává annak elősegítését teszi, hogy az elítélt szabadulása után tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől.

A szabadságvesztés végrehajtási feladatának a gyakorlat számára most már elfogadhatóbb jogszabályi meghatározása korántsem könnyíti meg a végrehajtást. A képlet változatlanul az, hogy joghátrányi és nevelési hatások együttesével kell a reszocializálás feladatát teljesíteni. A büntetésvégrehajtás hatékonyságának fokozása a végrehajtás eszközeinek és módszereinek állandó gazdagításával ugyanakkor szükségessé teszi, hogy a speciálprevenció legmagasabb rendű formáját, az elítéltek erkölcsi nevelését célozzuk meg. Azaz igyekezzünk elérni, hogy a szabadultak belső meggyőződésből tartózkodjanak újabb bűncselekmények elkövetésétől.

A büntetésvégrehajtási testület beállítottságát többnyire jogszabályokban is tükröződő büntetőpolitikai törekvések formálták. A felszabadulástól napjainkig a testület szemléletének fejlődésében három szakasz különböztethető meg. Így beszélhetünk a felszabadulástól az ellenforradalom leveréséig, 1957-től az 1970-es évek elejéig, majd a napjainkig terjedő időszakokról.

Az első időszakot az új típusú, társadalmunkhoz hű, a korszak igényének megfelelő osztályszemlélettel rendelkező testület kialakítása jellemzi.

A második időszakban, az 1957-es júniusi pártértekezlet büntetőpolitikai határozatai nyomán megkezdődik a küzdelem a preventív szemlélet, a nevelési eszme elfogadtatásáért. Ebben a szakaszban számos, a fogvatartottak nevelését elő-

segítő intézmény jön létre, hatékonyabbá válik a személyi állomány képzési rendszere, javul a testület felkészültsége. Az egyre bonyolultabb büntetésvégrehajtási feladatok megoldásában elvi-elméleti segítséget nyújt a büntetésvégrehajtási jog fejlődése, a magas szintű büntetésvégrehajtási jogszabály (az 1966. évi 21. tvr.) kibocsátása, a kriminológiai kutatások fellendülése, a kriminálpedagógia megjelenése. A hatvanas évek végére és a hetvenes évek elejére kialakul a büntetésvégrehajtási testület szemléleti egysége, uralkodóvá válik a nevelési eszme.

A harmadik időszakban erőfeszítések történnek a nevelési eszme gyakorlati érvényesítése érdekében. Ehhez kedvező feltételeket biztosított a tisztai állomány minőségének ugrásszerű javulása, a büntető- és büntetésvégrehajtási jogszabályok korszerűsítése és végezetül, de nem utolsósorban a nevelésfejlesztési koncepció kidolgozása.

Ez utóbbi időszakot az elítéltek személyiségformálásában részt vevő — első sorban nevelési, őrzési, munkáltatási feladatokat ellátó — bv. szakágazatok cselekvési egységének kialakítására irányuló törekvés, a büntetőintézeti hatásrendszer elemeinek a hatékonyabb speciálprevenció érdekében történő koordinálása jellemzi. Az őrzésben és a munkáltatásban részt vevő szakszolgálati ágakat e törekvés a nevelés integráns közreműködőivé teszi. A személyi állomány szemléletének fejlesztésében e területen még vannak aktuális feladataink.

A pszichológia alkalmazása a hazai büntetésvégrehajtásban

(Dr. Csetneky László referátuma)

Néhány hete egy pszichoterápiás konferencián vettem részt, ahol a szokványos bemutatkozás során az egyik elmeorvos csoporttársam meglepetten és kicsit fölháborodva kérdezte: „Maga azt mondja, hogy börtönben pszichológiát csinál? Hogy kerül a csizma az asztalra?”

Kérdése jól megmutatja azt a hagyományos attitűdöt, amely a börtönökben kizárólag a megtorlást, a büntetést, a zártságot, a kényszert, a deprivációkat¹ látja. Összehasonlítva ezekkel a pszichológia alkalmazásánál megszokott körülményeket — a nyitottságot, az önkéntességet, a bizalmat, a megértést, a terápiás szemléletet —, úgy tűnhet, jogos volt az elmeorvos értetlensége.

A börtön és a pszichológia összehozásának vágya nem mai keletű. A felszabadulás előtti időkben lelkészek végezték az elítéltek „vallásos szellemiségének” gondozását. Ezt a tevékenységet az akkori büntetési felfogásokkal összhangban folytatták: törekedtek a bűntudat, a megbánás erősítésére, a belső feszültségek elsimítására és a jóvátételi motívum kialakítására. Munkájukat ma „spontán pszichoterápiának” nevezhetnénk.

Az első, pszichológiai szempontból igazán említésre méltó esemény Kármán Elemér nevéhez fűződik, aki 1915-ben Kriminálpedagógiai Intézetet szervezett Budapesten. Az itt kialakított orvosi-pszichológiai laboratórium szakvéleményekkel segítette a bíróságokat, és az esetvizsgálati anyagok felhasználásával elméleti kutatásokat végzett. A biztató kezdet után az intézet hamar befejezte működését, mert a Tanácsköztársaság leverését követően a hatóságok feloszlatták.

¹ depriváció: megfosztottság